

»Dagjournal for Hovedgaarden Skovsgaard 1887–88«

Af *Gudrun Hansen*

Kontorchef N.C. Nielsen, Odense (f. 1914) præsenterede i 1987 Historisk Samfund for den protokol, som efterfølgende artikel handler om. Som det fremgår, kom han i 1980 i besiddelse af protokollen, og ved nærmere eftersyn viste den sig at indeholde en oversigt over det arbejde, der 1887–88 er udført på hovedgården Skovsgård på Langeland. Selv har N.C. Nielsen på grundlag af optegnelserne foretaget en række grundlæggende beregninger over arbejdet på gården året rundt, og på det grundlag har lærer Gudrun Hansen, Humble, udarbejdet nærværende artikel.

Skovsgård

Herregaarden Skovsgård ligger på Sydlangeland, nærmere betegnet nordøst for Humble ad vejen til Påø. To alléer, en fra nord og en fra syd, fører op til gårdanlægget, som er placeret i den vestlige ende af jordtilliggendet. Fra gårdanlægget fører en markvej mod øst ud over markerne, gennem den lille skov Konappe og videre ud til strandengen, som er det inddæmmede Påø nor, der før i tiden skilte Påø fra Langeland.

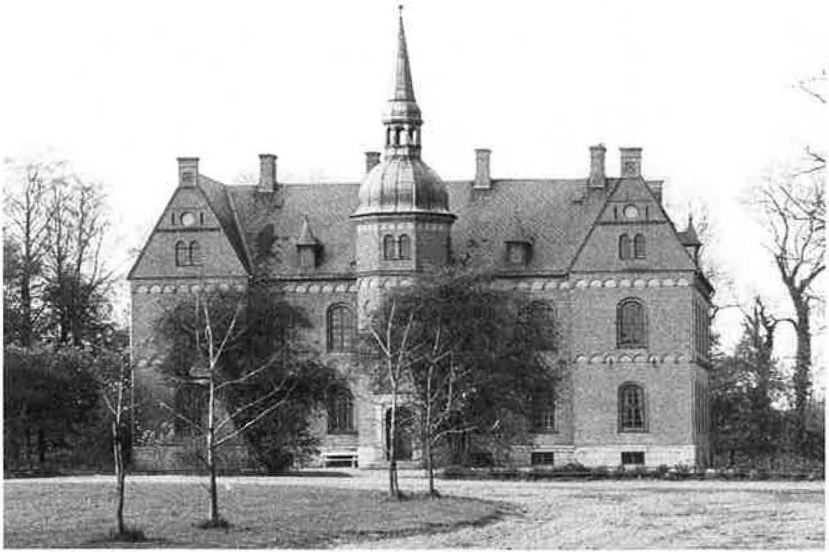
Selve gårdanlægget består af hovedbygningen, der står tom, forpagterboligen samt de sædvanlige avlsbygninger lade, kostald og hestestald. Den gamle kostald anvendes ikke mere som sådan, idet der for få år siden er bygget en ny. Hestestalden fungerer selv sagt heller ikke mere som hestestald, men er indrettet som vognmuseum.

Foruden de nævnte bygninger er det forhenværende mejeri og den gamle malt- og røgekølle samt en gammel bindingsværksbygning, måske rester af den gamle hovedbygning, bevaret.

I haven ved hovedbygningen findes et privat gravkapel fra 1876, som efter den sidste ejers død og bisættelse blev tilmuret.

Skovsgårds historie rækker tilbage til 1400-tallet, og den ejedes frem til midten af 1700-tallet af skiftende småadelsslægter, sådan som det var karakteristisk for herregårdene på Langeland iøvrigt.

I midten af 1700-tallet, da det meste af Langelands jordegods ellers blev samlet under grevskabet Tranekær, kom Skovsgård imidlertid i brødrene Mikkelsens besiddelse. Den ene af de tre, Laurits, blev efter

Skovsgårds hovedbygning, fotograferet 1987.

få år eneejer, og derefter ejedes gården af hans efterkommere, indtil sidste medlem af slægten, Ellen Fuglede, døde i 1979. Derefter overgik Skovsgård efter hendes ønske til Danmarks Naturfond, som ejer den nu og driver landbruget ved forpagter.

Siden Naturfondens overtagelse af Skovsgård har der været talt, skrevet og diskuteret meget om gårdens videre fremtid samt om, hvilken skæbne der er overgået inventar og arkivalier.

Det er ikke denne artikels ærinde at puste liv i denne debat, men da mit udgangspunkt har været et enkelt af de ganske få eksisterende arkivalier fra Skovsgård godsarkiv, finder jeg det relevant at fortælle om dette arkivalies kringlede vej, inden det i fotokopi endte på mit skrivebord.

Landsarkivet for Fyn har udarbejdet en registrant over eksisterende materiale fra Skovsgård godsarkiv. Ifølge denne registrant befinder en del af arkivalierne sig i privateje, og en del befandt sig, da registranten blev udarbejdet, i en marskandiserforretning i Rudkøbing.

Det drejede sig om 3 arbejdsdagbøger – d.v.s. journaler, hvor forvalteren dag for dag har ført regnskab over, hvilket arbejde der er blevet udført på avlsgården, og hvor lang tid det har taget.

Hvordan disse journaler er endt på marskandiserens hylde, ved jeg

ikke, men jeg ved, at en søn af kontorchef N. C. Nielsen, Odense, en dag kom ind i den pågældende forretning, og at han fandt, at disse journaler var interessant læsning. Derfor købte han den ene af dem til sin far. Pris 35 kr.

De andre journalers skæbne kender jeg ikke – forretningen er nedlagt – men det er N.C. Niensens journal sammen med de mange kommentarer og overvejelser, som studiet af den har inspireret ham til at skrive ned, der danner grundlaget for denne artikel.

Journalen er indrettet således, at der på hver side er anført en uges arbejde. Siderne er opdelt i kolonner, hvor der yderst til venstre angives ugedag og arbejdets art. Derefter følger et antal kolonner til anførelse af mandedageforbruget.

Udtrykket mandedage er ikke ganske korrekt, idet det var sådan, at den disponible arbejdsstyrke var opdelt i forskellige kategorier. Journalen opdeler i følgende: karle, drenge, daglejere, daglejere på egen kost, koner, børn, heste og håndværkere, og foruden kolonner til timeforbruget er der også kolonner til opgørelse af eventuelle fri- og sygedage for folk og heste.

Her bliver man opmærksom på, at fri ikke nødvendigvis behøver at betyde ønsket frihed. For daglejerne kan fri meget vel betyde, at der blot ikke var noget arbejde den dag. Det samme gælder for hestene, med den forskel at hestene fik foder i krybben, selv om de ikke havde arbejde, medens daglejerne måtte undvære lønnen. Det er kun sjældent, at karlene har fridag, og så er der ofte også anført grunden. Det hænger selvfølgelig sammen med, at karlene var ansat til en fast halvårlig løn, højere for sommerhalvåret end for vinterhalvåret, og det var derfor naturligt nok, at det var dem, man først og fremmest holdt beskæftigede. Karlene kunne f.eks. få fri, hvis de skulle på session, men de havde dog også fri dyrskuedagen, dagen efter sidste høstdag samt dagen efter høstgildet. Til højre på siden er der yderligere to rubrikker, en for vind og vejr og en mærket »vedtegning«. Det kan f.eks. være vedtegning om grunden til en fridag, men også mange andre ting er noteret her, såsom høstudbyttet fra dag til dag i den periode, hvor det er aktuelt.

Det, jeg umiddelbart først kastede mig over, da jeg fik denne journal, var at læse rubrikken »Det udførte Arbejde«. Ganske naturligt er der her arbejder, som forekommer fast hver dag, ligesom der er det sæsonbestemte arbejde som jordbearbejdning, høst m.m.

Man kan udfra journalens optegnelser få en fornemmelse af dels den daglige, dels den årlige rytme i gårdens liv, men derudover er der ind imellem gøremål, som kun forekommer en enkelt eller nogle få gange i løbet af året.

Dato	Arbejdsart	Antal													
		Karl	Daglejere	And	Køer	Grise	Stald	Stige	Stald	Køer	Grise	Stald			
1887	Stald	1	2												
8. d	Passet Kreaturer														
9. d	Kønnet og det Børn i Børnegården	12					1								
	Kønnet i Børnegården	12					1								
	Kønnet og køret i Børnegården	2	1				6								
	Omrykningen af Børn med 2 Børn	2	2												
	Kønnet Børn					4									
	Kønnet og køret i Børnegården		1					2							
	Passet Kreaturer, samt striglet Køer	1	3												
	Striglet Køer		1												
	Kønnet og køret i Børnegården	6	8				8	2	1	6					
10. d	Kønnet og køret i Børnegården	3	1												
	Kønnet og køret i Børnegården		1												
	Kønnet og køret i Børnegården	12	12												
	Kønnet og køret i Børnegården		1				2								
	Kønnet og køret i Børnegården	12					12								
	Passet Kreaturer, samt striglet Køer	1	3												
	Kønnet og køret i Børnegården		1					2							
	Kønnet og køret i Børnegården					4									
	Striglet Køer		1												
	Kønnet og køret i Børnegården		1												
	Kønnet og køret i Børnegården	6	9		4		10	2							

Øverste halvdel af journalens anden side, der viser arbejdets art og omfang den 9. og 10. maj 1887.

»Passet Kreaturer« er selvfølgelig et af de faste arbejder, og der blev hertil brugt 1 karl og 2 daglejere hver dag. En gang imellem er dette at passe kreaturer udvidet med at strigle køer, og der blev så brugt 3 daglejere istedet for 2.

I den tid, hvor køerne stod på stald, har det ganske givet været nødvendigt, at de blev striglet jævnlige, men alligevel kan det ikke undgås, at man ind imellem får den tanke, at det at strigle køer også har været en form for udfyldningsarbejde, som forvalteren har grebet til for at finde beskæftigelse til alle.

I stalden må have været en fodermester og en eller to røgttere, som åbenbart ikke har været direkte underlagt forvalteren, da de ikke figurerer i dagjournalen.

Ud fra gårdens størrelse og den mængde gødning, der er kørt ud, må man formode, at der på gården har været ca. 40 malkekøer foruden ungkreaturer, får og grise, og det har givet mere arbejde, end den ene karl og de to daglejere har kunnet klare.

Journalen nævner heller ikke noget om malkning, som jo var kvindearbejde, men der har sandsynligvis været to malkekøner, der har hørt direkte under fodermesteren.

Med hensyn til hestene var det almindeligvis sådan på herregårde-

ne, at karlene havde hver deres spand, hvis røgt og pleje de var ansvarlige for.

Foruden »Passet Kreaturer« er der to faste arbejder opført for hver dag. Det ene betegnes »I Haven og på Værkstedet« og det andet »Forskjelligt Arbejde«.

Med hensyn til det første er det naturligtvis sådan, at der i vintermånederne ikke har været arbejde at udføre i haven, og der er så blot noteret »På Værkstedet«. Mandeforbruget er fast 1 daglejer pr. dag.

Desværre siger betegnelsen »På Værkstedet« ikke meget om, hvad der egentlig er blevet lavet, men man forestiller sig den gamle eller på anden måde lettere handicappede daglejer, der har haft sit udkomme som havemand, og som, når der ikke var havearbejde at gøre, har været beskæftiget med forefaldende huggehusarbejde, såsom skæftning af river, forke, grebe, skovle, økser o.l., samt reparation og vedligeholdelse af de mange andre redskaber, der helt eller delvist var fremstillet af træ.

På værkstedet arbejdede også tømmeren, som er noteret i rubrikken med fællesbetegnelsen »Håndværkere« sammen med murer og stenhugger, og man må antage, at der her er tale om faguddannede folk uden for gårdens faste stab. Om tømmerens arbejde kan kun læses, at det foregår på værkstedet, og det, mureren foretager sig, er blot opført som »murerarbejde«, men med det ret beskedne dageforbrug, 300 til tømmerarbejde og 75 til murerarbejde, kan der næppe være tale om andet end reparation og vedligeholdelse af redskaber og gårdanlæg.

En eneste konkret ting får vi dog at vide om tømmeren, idet han d. 23. dec. er noteret for en halv dag for at hente juletræ sammen med en karl og en hest. Stenhuggerne arbejdede i 1887–88 19½ dag på Skovsgård, og det fremgår af journalen, at ½ dag blev brugt til arbejde på mejeriet, 17 dage er brugt til at kløve sten og 2 dage til brolægning. De 19½ mandedage er fordelt på 5½ dag.

Langt den meste tid optages af det traditionelle arbejde såsom jordbehandling, høst og tærskning, og da journalen starter 1. maj, finder jeg det naturligt også at gennemgå arbejdet fra denne dato og frem. Man undrer sig over, at der ikke er foretaget arbejde som pløjning, harvning og såning i maj måned, men det kan selvfølgelig skyldes, at foråret det år har været så tidligt, at det allerede var overstået.

Der er dog blevet arbejdet med jordbearbejdning, idet der er blevet pløjet, harvet, svensk og tromlet i brakmarken.

På den tid før den kemiske ukrudtsbekæmpelse var det ikke ualmindeligt på skift at lade markerne ligge brak et år ad gangen og så benytte dette år til en grundig mekanisk ukrudtsbekæmpelse og jordbearbejdning. Hertil var den på den tid moderne svenskharve velegnet.

Det år, en given mark lå brak, benyttede man endvidere til at sprænge og fjerne generende sten, til eventuel dræning og opfyldning af lavtliggende områder, og endelig blev marken gødet med staldgødning.

I løbet af maj, juni, juli og august blev der på Skovsgård brugt næsten 300 karle/daglejerdage til arbejde i brakmarken. Det var 196 dage til jordbearbejdning, 62 dage til arbejde med sten, 32 dage til arbejde med jord og gødning og 2–3 dage med dræning.

Foruden arbejdet i brakmarken blev der i maj måned arbejdet med jordbearbejdning i forbindelse med såning af roer, men derudover var der nogle vigtige gøremål i forsommeren. Der blev gravet tørv, og høhøsten kom fra hånden. Tørvegravning var daglejerarbejde, og det var på akkord. Den 2. juli var tørvegraverne færdige, og de havde da gravet 108.000 tørv på tilsammen 149 dage.

Arbejdet med høet var omfattende. Det skulle slås, vendes, spredes, stakkes og køres hjem og sættes i hæs. I alt blev der bjerget 96 læs kløverhø og 44 læs enghø. Ved høhøsten blev der brugt en del konedage, for ligesom ved kornhøsten var der arbejde, der skulle gøres, når vind og vejr og andre forhold var til det, og derfor blev hele arbejdsstyrken inddraget.

Andre opgaver kunne mere eller mindre indpasses, når der var ledig kapacitet. Selvfølgelig skulle tidslerne helst stikkes af, men om det skete en dag før eller senere gjorde ikke så meget, når blot man nåede det, inden de satte frø. Man stak tidslerne af med et skarpt jern på enden af et langt skaft, en form for mekanisk ukrudtsbekæmpelse, som ofte blev udført af børn.

At skadedyrsbekæmpelse også kunne foregå om ikke mekanisk, så dog uden brug af kemikalier, giver journalen også eksempel på, idet der i maj måned blev samlet oldenborrer. Det var daglejerarbejde, og det var på akkord, men desværre er der ingen opgørelse over, hvor mange oldenborrer der blev samlet, eller hvad lønnen var.

Foruden disse gøremål blev der tid til at rygne tærskeladen og nogle andre huse, der blev rensset kolade og kalvehus, der blev luget og klippet hegn, hyppet kartofler, øst vand på kompostmøddingen, sat stenhegn ved Storelund, vasket vogne, og der blev anlagt en spadseregang fra alleen til haven.

Kornhøsten var helt ubetinget den største arbejdsopgave i løbet af året. I 1887 var tirsdag den 2. aug. første høstdag på Skovsgård. Den dag har 13 daglejere mejet, bundet og sat rugen op, og allerede den følgende lørdag blev der brugt 14 mandedage til at køre rugen ind. Dermed var rughøsten overstået, men fredag den 5. gik man så småt i gang med hveden, idet to daglejere mejede. Det er ikke blevet til me-

get, men måske har man villet prøve, om hveden var tjenlig. Det har den åbenbart været, for næste dag, lørdag den 6., gik det for alvor løs med en dreng, otte daglejere, otte koner og syv børn til at meje, binde og sætte hvede op i Ndr. Agerlykke.

Sammensætningen af arbejdskraft får hele sceneriet til at tegne sig: Otte mand med mejetøjet, efter dem otte koner, der bandt kornet i neg, og til sidst syv børn og en dreng, der satte negene sammen i traver.

Måske lyder det lidt underligt med syv børn og en dreng, men i høsttiden var arbejdsstyrken udvidet med et par drenge, som altså ikke var børn, men heller ikke gamle nok til at gælde for voksne karle, så de har vel været en fjorten-femten år.

Vejret var stabilt, så resten af august blev der høstet med fuld styrke; også søndagene blev taget med. Ærter, hvede, byg og havre blev mejet, bundet, sat op og kørt ind, marken blev revet og rivningen kørt ind, intet gik til spilde.

Den 1. sept. var høstarbejdet stort set overstået. Tilbage var kun noget seksradet byg, som blev høstet i løbet af september. Ialt blev der bjerget 597 læs afgrøder fordelt således: 22 læs rug, 74 læs havre, 201 læs hvede, 191 læs byg, 52 læs blandkorn, 43 læs ærter og 5 læs seksradet byg.

Efter denne kraftpræstation havde karlene og husmændene en fridag.

I den periode, hvor høsten stod på, blev der så at sige ikke udført andet arbejde, udover at der blev stillet mandskab til pasning af kreaturer, dog således at den ene daglejer blev erstattet af to børn.

Første høstdag, den 5. aug. blev der tid til at rense latriner, at rense gulvet i tærskeladen og at flytte brænde ind, altsammen ting, der var rare at have til en side, inden det for alvor gik løs. Der blev brugt ganske få dage til at rense roer, men have- og værkstedsarbejde var der så at sige intet af.

En optegnelse i denne periode falder helt uden for alt andet, idet en karl med to heste og vogn har brugt en halv dag til at køre til Spodsbjerg med bagage. Det er blot noteret ganske neutralt som alle andre opgaver, men mon ikke det har irriteret forvalteren at skulle bruge tid og arbejdskraft på at transportere sommergæsters bagage i en travl tid?

Journalen giver nøjagtige oplysninger om både arbejdets og afgrødens art, om der er mejet, bundet eller revet, om det er byg, ærter eller rug o.s.v., men desuden er det også hver gang angivet, hvilken mark det drejer sig om, idet alle markerne havde navne som f.eks. Ndr. Agerlykke, Visbjergmarken, Møllemarken og Hestehaugen.

Nøjagtigheden i journalens optegnelser strækker sig så vidt, at det også er muligt at danne sig et indtryk af arbejdsmetoderne. Der står således om kornet, at det blev mejet, men om ærterne, at de blev slået, og det skal forstås således, at til kornet brugte man ikke bare en le, men et mejered, mens ærterne blev slået med le. Mejeredit havde den fordel fremfor leen, at det lagde stråene således, at kornet var nemmere at samle til neg. Mejeredit var noget tungere at arbejde med, og da ærterne alligevel ikke skulle eller kunne bindes i neg, blev de slået med le.

Det ser ikke ud til, at der har været nogle høstmaskiner på Skovsgård i 1887. Høstmaskiner i form af hestetrukne mejemaskiner og selvaflæggere var ellers udviklet og kommet til Danmark allerede omkring 1860.

Mejemaskiner mejede kornet, medens selvaflæggeren både mejede kornet og lagde det i passende bunker klar til at blive bundet i neg. Næste trin i udviklingen var selvbinderen, der både mejede og bandt kornet, men i 1887 var den ganske ny i Danmark, og først i 1896 kom de første eksemplarer til Langeland. Der kom dog til at gå adskillige år, inden selvbinderen helt havde udkonkurreret daglejerne med mejered, måske fordi de sidste var billigere og mere driftsikre.

I tiden umiddelbart før høsten startede, blev der brugt 50 karledage til at pløje i brakmarken, og i grunden ser det ud til, at dette arbejde var en slags forskud på efterårsarbejdet. Det nævnes ikke, hvad det var for en af markerne, der det år lå brak, men straks efter at høsten var i hus, gik man i gang med at harve i brakmarken, og derefter blev der harvet og sået 29 tdr. hvede i Rifbjergmarken. Rifbjergmarken er ikke nævnt før; der blev hverken høstet korn eller anden afgrøde der, så der er næppe nogen tvivl om, at brakmarken det år var identisk med Rifbjergmarken.

Foruden den hvede, der blev sået i Rifbjergmarken, blev der efter pløjning og harvning sået 2 tdr. 5 skpr. rug i Lille Nørrelykke, og de tilsåede arealer blev tromlet.

Det var kun hvede og rug, man dengang såede om efteråret, men i de andre marker blev der pløjet, efter at der var kørt gødning ud og spredt. I efteråret 1887 blev der kørt ialt 484 læs gødning ud. Heraf var de 353 læs staldgødning, 125 læs kompostgødning, og 6 læs var gødning, man hentede fra 5 af daglejerne.

206 læs af den samlede gødningsmængde blev spredt og pløjet ned med det samme, mens resten blev sat i en mødding i Ndr. Agerlykke.

Hermed var der rensat op i møddingen ved gården, men sidst i januar 1888 var der fyldt op igen, og man måtte atter til at køre gødning ud. Fra den 30. jan. til den 9. febr. blev der kørt ialt 463 læs ud og sat

i mødding i Blommestoft. Denne store mængde sammenholdt med en meget grundig jordbearbejdning i samme mark i efteråret tyder på, at det var Blommestoft, der skulle ligge brak i 1888–89.

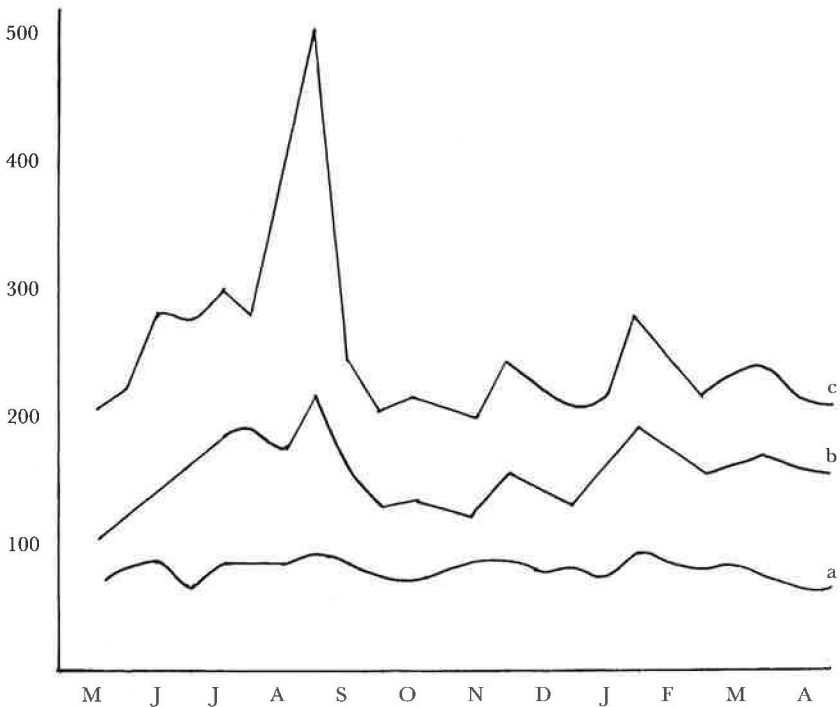
Som tidligere omtalt blev der gødet kraftigt i brakmarken i forsommeren, hvor der ialt blev kørt og spredt 841 læs, dels hjemmefra, dels fra en mødding i marken. Alt i alt blev der fra maj 87 til maj 88 kørt ikke mindre end 1788 læs gødning. Heraf var de 357 læs fra det foregående år, så den samlede produktion har været 1431 læs. Man skal selvfølgelig huske på, at den tids vogne var mindre end nutidens. Den type vogn, man brugte til møgkørsel, har næppe rummet mere end en kubikmeter.

Med til efterårsarbejdet hørte også optagning og hjemkørsel af roer og kartofler. Det samlede udbytte af roer beløb sig til 78 læs. Det var 57 læs runkelroer og 21 læs guleroer. Kartoffelhøsten beløb sig til ialt 102 tønder, og det var 60 tdr. grove, 14 tdr. Æggeblomme, 8 tdr. Karters, 5 tdr. Hvidkilder og 4 tdr. Krøller samt 11 tdr. uspecificerede; der blev betalt for optagning.

En kurve tegnet over forbruget af mandedage året igennem viser, høsten undtaget, en nogenlunde jævn fordeling, og høbhøst, pløjning og møgkørsel viser kun ganske svage stigninger i kurven, for ind imellem var der et utal af andre arbejdsopgaver. En del af disse har jeg omtalt andre steder i artiklen, men en ganske speciel vil jeg tage med her. Da der hen på vinteren var perioder med frost, blev der savet og kørt is, som blev sat ind i tærskeladen og dækket med et tykt lag halm. Denne is kunne så holde sig til langt hen på sommeren og gøre det muligt for husjomfruen at servere isafkølede læskedrikke og kolde anretninger, ja endog flødeis var det muligt at fremstille ved hjælp af denne is.

Aldrig så snart var høsten overstået, før der blev startet op med tærskning. Der blev tærsket både på maskine og med plejl. Maskinen blev enten trukket af heste eller af en dampmaskine. Dampmaskinen havde Skovsgård åbenbart i fællesskab med et par andre store gårde i omegnen, for det var kun en ugestid først i september, en ugestid sidst i november samt et par dage midt i december, der blev tærsket med damp, og efter den første periode blev dampmaskinen kørt til Vestergård og efter sidste til Frederiksberg, så ordningen har været sådan, at man, når man var færdig med at bruge den, leverede den videre til næste bruger. Det må have været et langsommeligt og besværligt arbejde at transportere den store tunge maskine på datidens macadamiserede veje, og turen på ca. fem km til Vestergård krævede 1¼ karledag og 2½ hestedag.

I de perioder, dampmaskinen var til rådighed, blev der selvsagt tær-

Kurver over forbruget af mandedage fra 1. maj 1887 til 1. maj 1888, a: karle, b: fast tilknyttede daglejere, c: den samlede arbejdsstyrke.

sket meget. Således blev der i september tærsket 376 sække, hvoraf 200 tdr. straks blev kørt til Rudkøbing og solgt. Ved tærskningen blev kornet regnet i sække, men ved salg i tønder. En sæk er lidt mere end en tønde, som er 200 eller 225 pund. F.eks. blev der ved en leverance til købmand Mægaard i Rudkøbing leveret 100 tdr. i 76 sække. I november blev der tærsket byg, ialt 521 tdr., som straks blev solgt til købm. Nielsen, og i december blev der tærsket hvede, byg og blandkorn, hvoraf det meste blev lagt på loftet. Derudover blev der tærsket med hestekraft jævnt hen vinteren igennem, indtil den sidste tørn blev taget i slutningen af marts.

Når tærskværket blev trukket af heste, skete det ved hjælp af hestegangen, hvor hestene gik rundt og rundt i ring, og hvor deres kraft gennem et sindrigt system af aksler og hjul blev overført til tærskemaskinen. Det meste af afgrøden blev tærsket på maskine, men lidt byg, en ganske lille del af ærterne samt al rugen blev tærsket med plejl. Når rugen blev tærsket med plejl, var det sikkert, fordi halmen skulle anvendes

des som langhalm, d.v.s. til at tække med. Derfor måtte stråene ikke knækkes, som de blev det i tærskværket. Muligvis skulle man på lignende vis bruge noget bygghalm til specielle formål, for ellers synes det meningsløst at tærske med plejl, når tærskemaskinen var forhånden. Det ses af forvalterens opgørelser, at 11 daglejere tærskede 24 tdr. byg med plejl, medens 16 daglejere og tre koner tærskede 126 tdr. byg på maskine. Det vil sige, at der blev nået mere end tre gange så meget på maskine end med plejl, og så var det maskintærskede korn oven i købet rensed bedre, for plejlen skilte bløt kerner og avner fra strået, og når stråene var samlet fra, lå både kerner og avner tilbage på ladens gulv. Oprindeligt blev avnerne så skilt fra kernerne ved, at man med en skovl kastede blandingen op i luften, og avnerne, som er lettere end kernerne, fløj til siderne, medens kernerne faldt på samme sted. På Skovsgård, som mange andre steder, havde man dog i 1887 en hånddreven maskine, en såkaldt kastemaskine, til at udføre dette arbejde. En del af det maskintærskede korn blev betegnet som bagkorn, og dette var ikke fuldstændigt rensed, men skulle også igennem kastemaskinen. Dette arbejde kaldes i forvalterens optegnelser for at maskine korn. Det korn, der ikke behøvede at blive rensed i kastemaskinen, betegnedes som forkorn, men forholdet imellem for- og bagkorn er temmelig svingende, vistnok afhængigt af, hvor hurtigt der blev kørt med tærskemaskinen. Et par eksempler: 76 for – 3 bag; 37 for – 2 bag; 33 for – 3 bag.

At tærske med plejl var arbejde for daglejere, og de arbejdede sammen to og to således, at de stod på hver sin side af kornbunken og slog på skift med deres plejle. Det var langsommeligt og hårdt arbejde, som blev udført på akkord, så det gjaldt om at have en god makker, der ikke sænkede tempoet.

Alt i alt blev der på Skovsgård i 1887–88 brugt 652 mandedage til tærskning og rensning af korn fordelt således: 124 karle, 495 daglejere og 33 koner.

En del af Skovsgårds tilliggende var skov, og ifølge journalen er der i året 1887–88 brugt omkring 15 mandedage til at kaste, d.v.s. fælde træer i henholdsvis Konapeskoven, Blommeskov, Storelund og Hønetved Haver, som er navnene på de fire skove, der hørte til gården. Det er så lille et antal dage, så man må formode, at de træer, der her er tale om, kun dækker det, som blev brugt dels til gavntræ, dels til brænde på Skovsgård, og der har så sandsynligvis været en skovfoged til at varetage det egentlig skovbrug. Det var dog ikke gjort for gårdens folk med at fælde træerne. I journalen kan vi følge, hvad der videre skete, idet vi får at vide, at der blev kørt favnebrænde, der blev kørt bøgetop, som blev sat i vedkassen, og der blev kørt gærdsel. Favnebrændet

skulle kløves og saves, inden det kunne anvendes i gårdens kakkelovne, og der blev året igennem, men især i vintermånederne, brugt megen tid på dette arbejde. Desværre nævner journalen ikke mere om den bøgetop, der blev sat i vedkassen, men da vedkassen er et specielt langelandsk udtryk for en kvasbunke, kan vi tænke os til, at bøgetoppen er endt i komfuret i køkkenet, idet kvas eller stikker, som det også kaldes, var velegnet som fyringsmiddel under gryderne. Stikker gav hurtig, men stærk varme, og det var således muligt at regulere varmen på samme måde, som når vi i dag skruer op eller ned for gassen.

Gærdselen kan vi i modsætning til bøgetoppen følge videre frem gennem journalens optegnelser. Gærdsel fik man fra en beplantning af hasselbuske eller fra piletræer, som når de bliver skåret ned eller stivet, som det hedder på langelandsk, skyder lange, lige grene. Disse grene brugte man, som navnet siger, til at lave gærder af, og journalen har adskillige optegnelser om dette arbejde.

Den 13. dec. står der: »Kjørt Gærdsel«, den 14. dec.: »Gjærdet i Nørrelykken«, den 15. dec.: »Sniet Gærdsel og hugget Stavrer« og den 20. dec.: »Hugget og vættet Stavrer«.

Når man skulle sætte et gærde, slog man de vættede stavrer i jorden med passende mellemrum, og imellem disse stavrer blev der så flettet tyndere grene.

Arbejdet med at gærde fortsatte i januar, idet der blev brugt endnu nogle dage til at gærde i Nørrelykken, og sidst i april, da der var kommet en anden forvalter, blev der »heinet« om midterste og øverste Agerløkke og om Faarekrogen, Hestehaven og Konapskoven.

Gærder, der var lavet af gærdsel, kunne holde en tre til fire år, så måtte de fornyes, men den gamle gærdsel blev kørt hjem i vedkassen og brændt i komfuret. At det også gik sådan til på Skovsgård, kan vi læse i journalen, idet der den 9. nov. står: »Brækket Gjærde af i Blommestoft« og den 12. nov.: Kjørt Gjærdebrænde hjem«.

Journalens notater rummer i omtalen af de forskellige arbejder, men især ved omtalen af skov- og gærdselsarbejdet, mange specielle udtryk. Jeg har allerede omtalt vedkassen, men andre som sniet gærdsel, hugget stavrer og vættet stavrer er så specielle langelandske, at det er nok til at afsløre forvalteren som værende indfødt langelænder.

Som nævnt kom der midt i april en anden forvalter. Det ses af, at håndskriften, som ellers hele vejen igennem er den samme for hver eneste dag, skifter fra og med den 15. april. Den nye forvalter bruger også nogle andre udtryk, han skriver f.eks. »heinet« i stedet for »gjærdet«, han anvender en lidt anden stavemåde, skriver »kjørdt« i stedet for »kjørt«, og han skriver gotisk »e«, hvilket måske kan tages som udtryk for, at han var ældre end sin forgænger. Dette nævner jeg blot som

et eksempel på, hvor mange forskellige aspekter et enkelt arkivalie rummer.

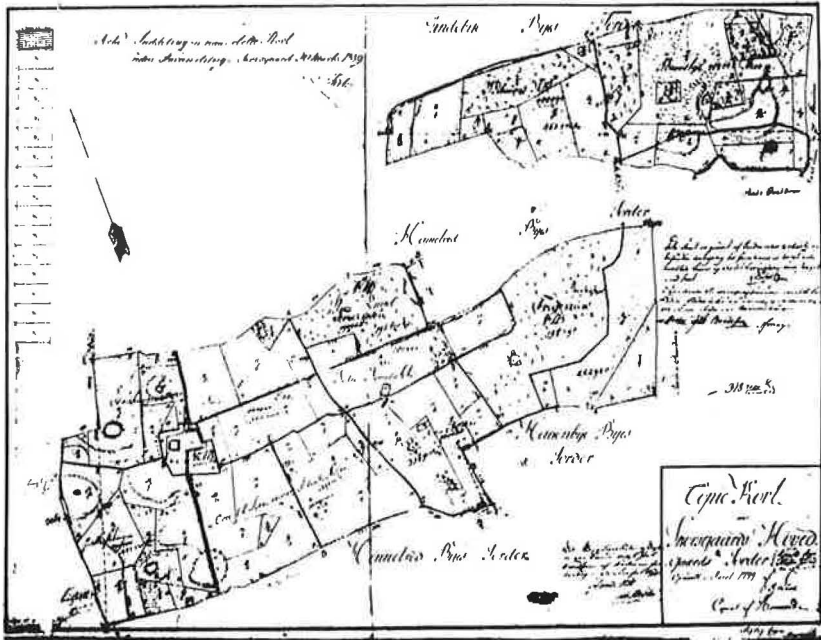
Foruden de dialektale fagudtryk, er det også interessant at bemærke sig navnene på de forskellige dele af gårdens jordtilliggende. Både skove og marker betegnes i journalen med navne. Disse skov- og marknavne er af meget gammel oprindelse, men bruges ikke desto mindre i mange tilfælde den dag i dag. Desværre er det kun skovnavne, der noteres på nutidige kort.

Efter gennemlæsning af journalen er man næsten blevet fortrolig med betegnelser som Agerlykke, Nørrelykke, Hestehauge, Storelund og Blommestoft. Lykke og toft er som bekendt betegnelser for marker, men på gamle kort er Blommestoft mærket med signatur for skov, og det synes, ud fra det arbejde, der er blevet udført i Blommestoft, som om det er en mark, der kun delvist er opdyrket. Der er i foråret kun et enkelt notat om arbejde her, idet der den 11. maj var to og en halv karl, seks heste og en daglejer ude for at harve og så. Der blev sået 5 tdr. og 2 skpr. havre og 7 skpr. vikker til staldfodring. Dette kan dog skyldes, at det traditionelle forårsarbejde har været fra hånden, inden vores journal starter den 1. maj, men fremme ved høsten finder vi, at der kun blev brugt en dag til at meje havre i Blommestoft, så der har åbenbart ikke været mere. Til gengæld blev der i løbet af juni bjerget ialt fyrre læs hø fra Blommestoft, og med hensyn til efterårsarbejdet er det næsten overvældende at se, at der blev brugt ikke mindre end 60 mande-dage og 120 hestedage alene til pløjning.

En anden ting, der skiller Blommestoft ud fra de øvrige marker, er, at der i løbet af vinteren blev hentet ialt 320 læs sten herfra. Disse sten betegnes »Grundsteen«, og sammenholdt med stenhuggernes aktivitet i samme periode leder det tanken hen på, at den nuværende hovedbygning blev opført i 1888. Bortset fra kørslen med sten og enkelte andre ting som f.eks. nedrivning af hus og bortkørsel af gamle bygningsmaterialer, der kan have forbindelse med byggeriet, har avlsgårdens mandskab dog tilsyneladende ikke deltaget i byggearbejdet, men her er det igen et åbent spørgsmål, hvad den følgende journal ville kunne berette, hvis den fandtes.

Engang imellem blev avlsgårdens mandskab »udlånt« til andre opgaver på godset, som f.eks. at rense kakkellovne, at hjælpe med til at rulle klæder og at salte flæsk eller at hænge flæsk til røg. Der er også notater, der fortæller, at slagtning var daglejararbejde. Her er der dog kun tale om selve aflivningen og måske grovpartering af dyrene. Den videre forarbejdning til pølser m.m. har sorteret under køkkenpersonalet.

Den 21. oktober finder vi et notat, der falder helt uden for alt andet.

»Copie Kort over Skovsgaards Hovedgaards Jorder. Opmålt i Aaret 1799«.

Den dag brugte en karl og to heste en halv dag til at »kjøre for Jomfruen til hendes Bryllup«. Der er selvfølgelig tale om husjomfruen, der ved denne særlige lejlighed fik en ekstra ydelse som punktum for sin tjenestetid på Skovsgård.

I øvrigt blev der en enkelt gang kørt med heste og vogn efter en tjenestepige, og et par gange blev der kørt efter doktor eller dyrlæge, men derudover nævner journalen ikke noget om kørsel med personer, så herskabets vogne, heste og kusk har ikke været forvalterens ansvarsområde.

De få gange, der blev kørt efter doktor, fremgår det, at det ikke er til herskabet. Den ene gang står der, at der er kørt efter doktor til Amalie Tærskers barn, og den anden gang falder doktorens besøg i en uge, hvor der er noteret ikke mindre end 9½ sygedag blandt folkene.

Om det så har været velvilje eller pligt, der har fået forvalteren til at få doktoren hentet, er ikke til at sige, men i andre tilfælde var der tydeligvis tale om pligtkørsel. Det drejer sig om sogneægt, hvilket vil sige, at sognerådet havde ret til at forlange et vist antal ydelser pr. år afhængigt af gårdens størrelse. For Skovsgårds vedkommende var det f.eks.

at køre sand til Humble fattiggård, at køre grus på Lindelse sogneveje og at køre sand til læreren i Kædeby. Af Skovsgårds jorder var en del beliggende i Lindelse sogn og en del i Humble sogn, så derfor har gården også haft pligtkørsel til begge disse sogne.

Søndag den 19. februar 1888 var det snestorm, og om mandagen kastede 14 mand sne. Det var iøvrigt det eneste, der blev lavet, ud over at kreaturerne blev passet. Om tirsdagen kastede 9 mand sne, og der var østlig vind, så om onsdagen var der 15½ mand i gang med skovlene. Torsdag havde man nået at få vejen fri, for der var kun 3 mand i gang, men så blev det snestorm igen om fredagen, og man kunne begynde forfra med 14 mand om lørdagen, 7½ om søndagen, 15 om mandagen, 5 om tirsdagen. Onsdag og torsdag var der et pusterum. Det var oven i købet sådan, at der blev kørt korn til Rudkøbing både onsdag, fredag og lørdag. Der var dog 4 mand fredag og 8½ mand lørdag, der kastede sne. Der er ikke noteret nedbør disse dage, men vind fra forskellige retninger, så der har åbenbart været fygning.

Nedbør kom der til gengæld om søndagen d. 4. marts, hvor det igen var snestorm; dog ikke værre, end at man med 8½ mand ved skovlene kunne få 2 vogne af sted til Rudkøbing med korn om mandagen. Resten af ugen gik nogenlunde roligt. Der kom lidt sne, og et par mand måtte sørge for at rydde op i det, men søndag, mandag og tirsdag gik det løs igen med snestorm alle tre dage, så hele styrken måtte ud igen med skovlene.

Alt i alt blev der vinteren 1888 brugt ca. 110 mandedage til snekastning, og det blev hen sidst i marts, inden den sidste sne blev kastet. Helt hen til midten af april var der frost i luften, og først den 12. april noterede forvalteren »Smukt Vejr«. Det blev dog kun til en enkelt smuk dag, for resten af april måned var kold og fugtig.

Man fornemmer næsten forvalterens utålmodighed i notaterne, for først på journalens allersidste side kunne han endelig skrive: »Harvet i store og lille Nørreløkke«, – 4 mand og 8 heste.

Hermed slutter journalen, og vi har ingen mulighed for at følge med længere, for den næst følgende journal eksisterer ikke.

Når undtages forårsarbejdet, der afhængigt af vejret falder før eller efter 1. maj, må man dog sige, at en enkelt journal giver et fuldstændigt billede af arbejdslivet på herregården, idet det ene år ikke har været meget anderledes end det andet. Som året gik i 1887–88, er det gået mange år forud, og sådan er det fortsat en del år endnu, inden mekaniseringen for alvor slog igennem og grundlæggende ændrede forholdene indenfor landbruget.